

ALMAN GİZLİ BELGELERİNDE PANTURAN FAALİYETLERİ (1941-1942)

Sezen KILIÇ *

Özet

Almanya'nın I. Dünya Savaşı öncesi ve esnasında olduğu kadar II. Dünya Savaşı yıllarında da Panturancılık faaliyetlerinde bulunduğu, hatta bu faaliyetlere bir takım Türk şahsiyetlerinin adının karıştığı bilinmektedir. Ancak Türk hükümetinin bu kişilere destekte bulunmanın yanı sıra söz konusu faaliyetlere katıldığı, daha çok Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı belgelere dayanarak iddia edilmektedir. Bu belgeler, II. Dünya Savaşı bitimine doğru Kızıl Ordu tarafından Almanya'da ele geçirilen ve daha sonra Sovyet Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Alman Dışişleri Bakanlığı'na ait belgelerdir.

Sovyetler Birliği'nin yayınladığı bu belgeler dışında II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Batılı ülkelerin Almanya ile birlikte yayınlamış olduğu belgeler de mevcuttur. İşte bu belgelerden yola çıkılarak çalışmamızda Türk hükümetinin Almanya'nın II. Dünya Savaşı yıllarındaki Panturan faaliyetlerine katılıp katılmadığı veya bu faaliyetlere adı karışan kişilere destek olup olmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Panturancılık, Sovyetler, Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri, Weizsäcker, Papen, Ribbentrop, Menemencioğlu, Saraçoğlu.

THE PAN-TURANISM ACTIVITIES IN THE GERMAN SECRET DOCUMENTS (1941-1942)

Abstract

Germany has been known to take part in the Pan-Turanism activities during the World War II, as well as before and during the World War I and it is a known fact that some of the Turkish names were involved in these activities. However, it has been argued that Turkish government supported these people and also got involved in these

* Dr., Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, skilic@harpak.edu.tr

activities, and these arguments were generally depending on the documents published by the Soviet Ministry of Foreign Affairs. These documents were the documents of the German Ministry of Foreign Affairs, which were seized by the Red Army in Germany towards the end of World War II and which were published by the Soviet Ministry of Foreign Affairs. Other than these documents published by the Soviet Union, there are also documents which were published by the World War II's victorious Western countries together with Germany. On the basis of these documents, this study examines whether the Turkish government involved in the Pan-Turanism activities of Germany during the World War II and whether it provided support for the people whose names were involved in these activities.

Key Words

The Pan-Turanism, Soviet Union, documents of German Ministry of Foreign Affairs, Weizsäcker, Papen, Ribbentrop, Menemencioğlu, Saraçoğlu.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türkler ve Panturancılık konusu, özellikle de II. Dünya Savaşı yıllarındaki Panturancılık faaliyetleri, Türk kamuoyu tarafından çokça duyulan, ancak hafızalara da birçok soruyu beraberinde getiren bir konudur. Bilindiği üzere Panturancılık, I. Dünya Savaşı öncesi ve esnasında olduğu kadar II. Dünya Savaşı yıllarında da gündemde olan, hatta NSDAP¹ hükümetinin Sovyetlere karşı yürüttüğü savaşta kullandığı bir konudur. Türkistan ile ilgili çalışmalarında bulunan Franziska Torma'nın özetlenen şu sözleri konuya katkı sağlaması açısından çok önemlidir: Panturancılık hareketi ile ilgili yazılan siyasi nitelikli araştırmalar, I. Dünya Savaşı döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. Orta çaplı ülkelerin destekleyeceği büyük bir Orta Asya İmparatorluğu fikri, Hindistan'daki İngiliz işgalini tehdit edeceği gerekçesiyle en çok İngiliz analizcileri ürkütmüştür. Alman Doğu Cemiyeti bünyesinde kurulan ve başkanlığını Fritz Machtscheck'in yaptığı Nasyonal Sosyalist nitelikli Türkistan Çalışma Grubu, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkistan ile ilgili etnik ve jeolojik araştırmalarda bulunmuş ve bunları Sovyetler Birliği'ne karşı kullanmıştır. Bu konudaki ideolojik nitelikli araştırma ve çalışmalar, Türk-Tatar halkları konusunda uzman olan Gerhard von Mende tarafından Federal Almanya Cumhuriyeti dönemine kadar sürdürülmüştür.²

NSDAP hükümetinin Panturan faaliyetleri ve bu amaçla bir takım Türk şahsiyetleriyle bir araya geldiği bilinmektedir. Ancak Nazilerin Panturancılık faaliyetlerine o dönem Türk hükümetinin veya hükümet yetkililerinin katıldığı veya destek verip vermediği, Nazilerle bu konuda temasta bulunan Türk şahsiyetlerin hükümetin desteğinde, kontrolünde ya da en azından bilgisi dâhilinde hareket edip etmediği açıklığa kavuşmamıştır. Konuyla ilgili Türkiye'deki mevcut çalışmalar³, daha çok II. Dünya Savaşı yıllarında Kızıl Ordu tarafından Almanya'da ele geçirilmiş ve daha sonra Sovyet Dışişleri Bakanlığı tarafından 1957 yılı ve sonrasında yayınlanmış belgelere dayanmaktadır. Bu çalışma ise Alman, Amerikalı, Fransız ve İngiliz tarihçilerin birlikte yayınladığı II. Dünya Savaşı yıllarına ait Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri⁴ arasından Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türklerden ve

¹ NSDAP: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi).

² Franziska Torma, *Turkestan-Expeditionen zur Kulturgeschichte deutscher Forschungsreisen nach Mittelasien (1890-1930)*, Transcript Verlag, Bielefeld, 2011, s. 23-24.

³ Mehmet Ali Yalçın, *Hitler Almanyasının Türk Dostları Gizli Belgeler*, May Yayınları, İstanbul, 1968; Levent Konyar, *S.S.C.B Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)*, Havass Yayınları, İstanbul, 1977; Levent Konyar, *SSCB Dışişleri Bakanlığı Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944)*, Havass Yayınları, İstanbul, 1981; Fatma Güngören, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, Özgün Yayınevi, İstanbul, 2003; Mehmet Ali Yalçın, *İkinci Dünya Savaşı'ndaki Gizli Belgeler ve Yazışmalar Hitler'in Türk Dostları*, Düş Yayınları, İstanbul, 2006.

⁴ Alman gizli belgelerinin hikâyesi, II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan üç Batılı devletin tarihçilerinin 1950 yılında Alman Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde bulunan dosyalarda yer alan belgeleri yayınlamasıyla başlar. Tarihçilerden oluşan bu heyet öncelikle Üçüncü Reich (1933-1945) dönemi belgelerine yönelmişlerdir. Bu belgelerin Alman Federal Cumhuriyeti'ne geri verildiği 1960 yılında Amerikan, İngiliz, Alman ve Fransız tarihçilerden oluşan uluslararası bir grup, göreve çağrılmış ve bunların 1918-1945 yıllarına ait Alman dış politikasına ilişkin belgeleri yayınlaması istenmiştir. Bu suretle ilk kez diplomatik belgelerin sistematik bir şekilde yayınlanmasına yönelik uluslararası bir proje oluşturulmuştur. Uluslararası bu proje grubuna Alman Dışişleri Bakanlığı'na ait dosya ve belgeler hiçbir sınırlama yapılmaksızın sunulmuştur. Alman Dışişleri Bakanlığı dosyaları sadece Alman dış politikası hakkında değil, aynı zamanda iç politika ve ekonomi politikası ve birçok alandaki tarihi şahsiyetler hakkında da bilgiler içermektedir. Bu yüzden söz konusu dosyalar ve belgelerin, Weimar

Panturancılık faaliyetlerinden söz eden 15 adet belgeden yola çıkılarak konuya açıklık getirmeyi ve Türk kamuoyunun bu konudaki bilgi eksikliğini gidermeyi hedeflemiştir. Bu amaçla konuyla ilgili ifadelerin yer aldığı söz konusu belgeler, tek tek ve tarihi sırasına göre ele alınıp incelenirken gerekli değerlendirme yapılacak ve ayrıca sonuç bölümünde de genel bir değerlendirmede bulunulacaktır. Değerlendirmelerde bugüne yönelik herhangi bir göndermede bulunulması ve konuyla ilgili diğer mevcut eserlerle ilgili bir karşılaştırma yapılması söz konusu değildir.

A. BATILI ÜLKELERİN YAYINLADIKLARI BELGELER

1. 1941 Yılına Ait Belgeler

Panturan konusu Alman-Sovyet savaşı (22 Haziran 1941) başladıktan kısa bir süre sonra Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerinde yer almıştır. Nitekim konuyla ilgili 1941 yılına ait on adet belgenin ilki Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen tarafından Alman Dışişleri Bakanlığı'na iletilen 14 Temmuz 1941 tarihli siyasi bir rapordur. Papen, bu raporunda Alman-Sovyet savaşının başlamasından Türklerin duyduğu memnuniyeti⁵ ifade ettikten sonra savaşın Kafkasya'ya doğru genişlemesi olasılığı karşısında Türkiye'nin nerede bir Turan devleti ve federasyon kurulmasını çözüm olarak gördüğünü General Ali Fuad Erden'in sözleriyle aktarmıştır: *"Türkiye, Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Turan devletinin kurulmasını en iyi çözüm olarak görürken, Türklerle az veya çok akraba olan soyların Kafkasya'da bir federasyon kurmak istemesini memnuniyetle karşılar. Kafkasya'da kurulacak böyle tampon devletler, Türkiye'yi ekonomik olarak güçlendirecekleri gibi Rus baskısından da koruyabilir."*⁶ Türk hükümetinin resmi görüşünü yansıtmadığının anlaşılması Erden'in bu sözlerinin benzerini Alman Dışişleri Müsteşarı Freiherr Ernst von Weizsäcker, kendisine yeni Türk büyükelçilik müsteşarını tanıştırmak üzere gelen Büyükelçi Hüsrev Gerede'den duyduğunu, 5 Ağustos tarihli notunda şöyle anlatmaktadır: *"Büyükelçi, hemen konuşmayı Sovyet Rusya'daki Türk kökenli etnik gruplara getirdi ve bu Türk kökenlilerle bir Sovyet karşıtı propaganda imkânına dikkat çekti. Daha sonra Kafkas halklarının ileride bir tampon devlet oluşturabileceğini ve Hazar Denizi doğusunda da bağımsız bir Turan devleti oluşabileceğini söyledi... Görüşleri tesadüfî değildi, çünkü bunlar Ali Fuad Erden'in von Papen'e ilettiği görüşleriyle tamamen örtüşmekteydi. Gerede, Bakü'yü tamamen Türkçe konuşan bir şehir olarak göstererek hemen son noktayı koydu."*⁷ Ancak Weizsäcker'in Gerede'den bu tür sözleri bir daha duymayacağı çalışmamızda yer alan diğer Alman belgelerinden anlaşılacaktır.

Cumhuriyeti ve Üçüncü Reich dönemi ile ilgilenen herkes için vazgeçilmez bir kaynak niteliğinde olduğu söylenmektedir. 1918-1945 yıllarını kapsayan Alman Dışişleri Bakanlığı'na ait bu dosyalar (ADAP: Akten zur deutschen auswärtigen Politik: Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri) A, B, C, D ve E serileri olmak üzere 5 seri ve 55 ciltten müteşekkildir (Y.N.)

⁵ Bu memnuniyetin, savaş başlangıcından beri müttefik olan Almanya ve Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'nin Polonya benzeri bir işgale maruz kalmasından duyulan korkudan kurtulmaktan kaynaklandığı değerlendirilmektedir (Y.N.)

⁶ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 147-149 (14 Temmuz 1941 tarihli ve 125 sayılı).

⁷ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 235-236 (5 Ağustos 1941 tarihli ve 179 sayılı).

Konuyla ilgili Erden ve Gerede'nin bu sözlerinden sonra Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop, Papen'e savaştan uzak durmak isteyen Türkiye'nin Almanya safına katılmasını sağlamak üzere Yunanistan adalarından ve Edirne sınırından toprak edinimi ile ilgisinin çekilmesinin yanında başka neler yapılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Türklerin, kendilerinden hiç toprak istemediğimize, tam tersine kendilerini Boğazların tarihi koruyucusu gördüğümüze dair güvenlerini güçlendirmeliyiz. Şuana kadar uyuyan Türk emperyal eğilimlerini her açıdan desteklemeli ve uyanık tutmalıyız. Bu bağlamda Panturanist fikirlerin izlenmesine ilişkin raporunuzu ilgiyle okudum ve konuyla ilgili bugünlerde size daha başka bilgiler göndereceğim. Bu konudaki görüşleriniz benimkilerle tamamen örtüşmektedir."*⁸ Türkiye'nin Almanya saflarına çekilmesi için emperyal eğilimlerinin uyandırılması gerektiğine dair Ribbentrop'un bu görüşlerini paylaştığını Elçi Hans Anton Kroll⁹, kendisi ve Alman Genelkurmay Harekât Başkanı General Alfred Jodl ile yaptığı görüşmede şu sözlerle göstermiştir: *"Türkiye'nin, İngiltere'nin devre dışı bıraktıkları arasında ve Avrupa yeni düzeninde ikinci derece bir yerde olmasını değil, Yakın Doğu ve Akdeniz'in doğusunda İtalya ile denk bir şekilde istikrar unsuru, önemli ve şerefli bir görev alması gerektiğini düşündüğümüzü göstermeliyiz. Bu konuda ciddi olduğumuzu ve uzun süreliğine birlikte çalışmak istediğimizi Türkiye'ye göstermek için güvenlikle ilgili isteklerinde yardımcı olmalıyız. Bunlar: 1.) Edirne, 2.) Kafkasya'da Türk etkisinde tampon devletler oluşturmak, 3.) Türkiye-Suriye sınırında (Bağdat Demiryolu ve Halep) ve Türkiye-İrak sınırında (Musul) düzenleme, 4.) Rus tehlikesi yok edildikten sonra İtalya'ya karşı teminat vermek için adalar sorununun çözümü. Bu konuda Alman Genelkurmay'ın istediği, fakat Alman Dışişleri Bakanlığı'nun hep reddettiği Midilli ve Sakız adalarını İtalyanlardan Alman işgal kuvvetlerinin devralması sağlanabilir, çünkü Türkiye'nin İtalyanlardan kurtulma isteği bu problemlerin çözülmesini zorunlu kılıyor."*¹⁰ Bu yazıda Kroll, Türkiye'nin kendi saflarına katılması için güveninin kazanılmasının ötesinde bir nevi ajite edilmesini savunmuş ve güvenlikle ilgili istekler adı altında emperyal isteklerinin neler olabileceğine ayrıntılı olarak yer vermiştir.

Bu yazıdan kısa bir süre sonra Ribbentrop, Gerede'nin 5 Ağustos 1941'de Weizsäcker'e açıkladığı görüşleri 19 Ağustos 1941'deki buluşmasında hiç ifade etmemiş gibi davrandığını, Ankara Büyükelçiliği'ne çektiği telgrafta şöyle anlatmıştır: *"Kafkasya'daki ve Hazar Denizi'nin doğusundaki Türk halklarına dair Türkiye'nin fikrini sorunca Gerede, 'Ülkemin şuanki sınırları dışında hiçbir amacı ve resmi bir politikası yoktur ve Panturan fikri artık Türkiye'de yaşamıyor' dedi. İngiltere, Kafkasya'da yeni bir cephe kurmak istediğinde Türkiye'nin nasıl bir tavır takınacağını sorunca Gerede, 'Türkiye uyanık kalacak' dedi...Belli ki bu tür tartışmalara girmeme konusunda talimat almış. Gere-*

⁸ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 252-254 (11 Ağustos 1941 tarihli ve 194 sayılı).

Söz konusu bu belgede, Papen'in Türk siyasi çevrelerinin Panturanist hareketle ilgisini içeren 25 Temmuz ve 5 Ağustos tarihli raporundan söz edilmektedir, ancak bu belgeler Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri arasında bulunamamıştır (Y.N.).

⁹ İçi Kroll, Temmuz 1936 ile 4 Ekim 1938 tarihleri arasında Ankara Büyükelçiliği'nde müsteşarlık yaptıktan sonra Alman Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Dairesi müşaviri olmuştur.

¹⁰ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 302-304 (24 Ağustos 1941 tarihli ve 236 sayılı).

de, Berlin'e geri döndükten sonra von Weizsäcker'e bir kez daha Türkiye'nin böyle bir amacı olmadığını... vurgulamış."¹¹

Gerede'nin kendisine önceden açıkladığı görüşlerle çelişkili olan bu ifadelere sonra Weizsäcker, Papen'in tavsiyesi üzerine Nuri Paşa¹² ile 10 Eylül 1941'de bir araya gelmiştir. Bu görüşmede Nuri Paşa, coğrafi, etnik, askeri ve ekonomik açıdan çok iyi bildiği Kafkasya ile ilgili her konuda Alman makamlarına danışmanlık yapmaya hazır olduğunu ifade edince, Almanya'nın bu bölgeyle ilgisinin Türkiye gibi siyasi olmadığını söylemiştir.¹³ Alman dışişleri belgeleri arasında doğrudan ve ayrıntılı olarak çalışma konumuzun ele alındığı üç belgeden ilki Alman Dışişleri Siyasi Daire Başkanı Ernst Woermann'ın¹⁴ bir notudur¹⁵. Bulduğu makam itibarıyla Woermann'ın konuyla ilgili değerlendirmesi, NSDAP hükümetinin görüşlerini yansıtmaya açısından çok önemlidir. Dört bölüm şeklinde ele aldığı konunun birinci bölümünde Woermann, Nuri Paşa ile birlikte abisi Enver Paşa için şunları söylemektedir: "*Gençliğini abisi Enver Paşanın buyruğunda geçirdiği söylenebilir. Enver, zaten Panturan hareketinin bir lideriydi. Türk çöküşünden*¹⁶ sonra geçici olarak Moskova emrinde bulunan Enver, Türkistan'da Bolşevizm'e karşı savaşırken 1921'de öldü. Nuri Paşa, subay olarak Trablusgarp'ta İtalya ve dünya savaşında Kafkasya'da Rusya karşısında savaştı. Ellili yaşların başında ve Türkiye'de varlıklı bir fabrika sahibi. Panturanist fikirleri Enver Paşayı andıran romantik yapıdadır." İkinci bölümde de pek gerçekçi bulmadığı Nuri Paşa'nın Panturanist fikirlerini kendi ifadesiyle şu şekilde özetlemektedir: 1) Panturan hareketi, Türkiye'nin bugünkü sınırları dışındaki bölgelerde Türk halkları için bağımsız devlet oluşumları istemektedir. Türkiye, bu bölgeleri belli sınır düzeltmeleri dışında ilhak etmeyecek, fakat politik yönelmelerini sağlayacaktır, 2) Burada ilk aşamada Azerbaycan, Kırım, Volga ve Ural arasındaki büyük bölgenin tamamında ve kuzeyde Tatar Sovyet Cumhuriyeti'ne (Başkenti Kazan) kadar olan bölgede yaşayan Türkler söz konusudur. Ancak söz konusu bölgenin bir kısmında çoğunluğun Türklerden, bir kısmının da diğer azınlıklardan oluştuğu kabul edilmektedir. Ayrıca tüm eski Türkistan bölgesi, bugünkü Sincan, Kuzey İran sınır şeridi ile Irak'taki Kerkük ve Musul bölgeleri ve Suriye sınır şeridi de söz konusudur.

Aynı bölümde Woermann, Nuri Paşa'ya, Atatürk'ün Türkiye'nin tamamen milli bir devlet olarak kalmasını istediğini, belli sınır düzeltmeleri ve bugünkü toprakları dışında hiçbir amaç gütmeyeceğini belirttiğini ve bunun üzerine Paşa'nın, Atatürk'ün bu politikasının sadece Sovyet korkusundan kaynaklandığını, Sovyet-

¹¹ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 306-308 (25 Ağustos 1941 tarihli ve 238 sayılı).

¹² Eski Türk Savaş Bakanı ve Jön Türk Lideri Enver Paşanın kardeşi Nuri Paşa (Killigil) von Papen tarafından Panturan hareketinin lider şahsiyetlerinden biri olarak tanımlanmıştır.

¹³ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 386-387 (10 Eylül 1941 tarihli ve 298 sayılı).

¹⁴ Ernst Woermann, Nazi hükümeti döneminde önce 1936-1938 yılları arasında Almanya'nın Londra Büyükelçilik Müsteşarı (Bu yıllarda Londra Büyükelçisi Ribbentrop'tur), sonra da Nisan 1938 ile Nisan 1943 tarihleri arasında Alman Dışişleri Siyasi Dairesi Başkanı olarak görev yapmıştır.

¹⁵ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 467-470 (26 Eylül 1941 tarihli ve 361 sayılı).

¹⁶ Bu sözlerle I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'nun yenik çıkması kastedilmiştir (Y.N.)

lerin yenileceği bugünkü şartlarda bunun artık geçerliliğini yitirdiğini ifade ettiğini aktarmıştır. Ardından bu fikirlerin her şeyden önce Türk hükümeti ve halkının desteğini gerekli kıldığını söylediğinde ise Paşa'nın, bu fikirleri ordunun büyük bir kısmının zaten desteklediğini, Türk halkının tamamının da destekleyeceğini, hatta uygun bir zamanda bu fikirleri destekleyen bir hükümetin iktidara geleceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Nuri Paşa, Kafkas cephesinde kumandanlık etmiş olan yakın akrabası bir generalin¹⁷ gerektiğinde karar verici rol oynayacağını, Türk hükümetinin ardından dolap çevirmediğini, Berlin'e gelmeden önce Başbakan Refik Saydam'ı bu konuyla ilgili bilgilendirdiğini iletmiştir.

Üçüncü bölümde ise Panturanist fikirleri desteklemenin Alman çıkarlarına uyup uymadığını taktik çıkarlar ile gerçek uygulama arasındaki farkın belirleyeceğini ifade ettikten sonra Almanya'nın Panturanist fikirleri desteklemedeki amacını şu sözlerle açıklamaktadır: *"Bence...şuan Türkiye bu Panturanist fikirleri, ancak Almanya ile birlikte gerçekleştirebilir, bu da Panturanist olarak yönünü belirleyen bir Türkiye'nin, zorunlu olarak Almanya'ya göre yönünü belirlemesiyle gerçekleşebilir. Panturanist fikirler, aynı zamanda Sovyetler aleyhine bir Türk emperyalizmi demektir. Tüm bunlar Panturanist fikirlere bugünkü Türk hükümetinin farklı tavrını dikkate alarak, şuan için özenle davranmak gerektiğini gösteriyor. Diğer bir bakış açısına göre, yeni Türk maiyet devletlerinin oluşumunu Türkiye'ye bırakmak gerekir."* Bu ifadeyle Woermann, bu hareketi Türk hükümetinin destekleyeceğinden Almanya'nın emin olmadığını belirttikten sonra petrolün mevcut olduğu Türk bölgelerinin kesinlikle Türkiye'nin kontrolüne geçmemesi gerektiğini de şu şekilde ifade etmektedir: *"Panturanist fikir planına göre, Türk bölgelerinin petrol bölgesi Musul, Batum ve Bakü gibi Trans Kafkas bölgeleri ile gerçekten büyütülmesini tabii ki dikkate almıyorum. Çünkü petrol çıkarlarımız açısından Musul bölgesinin geri alınması tabii ki desteklenemez, ancak belki katlanılabilirken, Batum ve Bakü bölgesinin Türklerin eline geçmesi söz konusu dahi olamaz. Ayrıca bana göre Türk halklarıyla karışmış bir Kafkasya bölgesi ile Volga ve Ural arasında ve Hazar Denizi doğusunda bulunan Türkistan bölgesi arasında belirgin bir fark vardır. Sovyetler Birliği'nin yıkımı sonrası eski Rus İmparatorluğu'ndaki geniş bölge yabancı bir nüfuz altında değil, Alman nüfuzu altında olmalıdır. Trans Kafkasya'da ve Volga ile Ural arasında, politik açıdan Türkiye'ye yönelmiş ve bağımlı olmuş devlet oluşumları çıkarımıza değildir."*

Aynı bölümde Woermann, petrolün olduğu Türk bölgeleri dışında kurulmasını istediği Turan devletinin sınırlarını şu sözlerle açıklık getirmektedir: *"Türkistan'daki durum bundan farklıdır. Rusya, belirgin şekilde zayıflar ve İngiltere Hindistan'dan atılmazsa, İngiliz emperyalizmi tabii ki ekonomik açıdan (pamuk) ümit verici olan ve aynı zamanda Türkistan-Sibirya demiryoluyla kısmen yararlı hale getirilen bu bölgeyi egemenliği altına almaya çalışacaktır. Aslında bu devletler coğrafi konumları gereği gele-*

17 Nuri Paşa'nın söz konusu generalle amcası Halil Paşa'yı (Kut) kastettiği düşünülmektedir (Y.N.).

cekte de Almanya'nın egemenlik sahasına girmemektedirler. Bana göre bu nedenle burada Türk halklarına ve Türkiye'ye dayanan devlet oluşumları desteklenebilir."

Belgenin dördüncü bölümünde Woermann, Almanya'nın Kafkasya'da ilerlemesi durumunda Nuri Paşa'nın çok iyi hizmet edeceğini belirttiikten sonra Paşa'nın bu konudaki isteklerini sıralamış ve bunların nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda görüşlerini ortaya koymuştur:

"1) Türk kökenli ve bundan da öte, tüm Müslüman Rus savaş esirleri, ayrıştırılarak geçen savaştaki Wünsdorf örnek kamp modeline göre, özel bir kampa yerleştirilmelidir. Daha sonra bu savaş esirlerinden Panturan hareketi için özel bir savaş birliği oluşturulması incelenmelidir...Alman Bakan Rosenberg buna uygun bir isteği Alman Genelkurmayı'na iletmiştir¹⁸. Alman Genelkurmayı...uygun bir zamanda Rus savaş esirlerini halkına ve ırkına göre ayrıştırmayı amaçlamaktadır...Bunun gerçekleştirilmesi şüphesiz aylar alacaktır, 2) Nuri Paşa, Türk halkların bulunduğu bölgelerin idaresinin yerli Türk kökenli ve Müslüman halklara verilmesini istemektedir. Bu konuda ilk Kırım akla gelmektedir. Bu istek Alman Genelkurmayı'na...iletmeli ve bunun için Müşavir Großkopf ile Alman Bakan Rosenberg'in temasa geçirilip geçirilmemesi gerektiğinin kararı rica edilmelidir. Madde 1) ve 2) ile ilgili Nuri Paşanın Panturanist fikirleri doğrultusunda bağlayıcı karar alınmamalıdır. Müslüman savaş esirlerini ayrıştırmak ve işgal edilen doğu bölgelerinde Müslüman halkları yönetime katmak, İslam ve Doğu politikamız açısından tavsiyeye değerdir, 3) Nuri Paşa, Panturan hareketinde aktif rol oynamak istemektedir... Müslüman ve Türk savaş esirleri kampı oluşturulduğunda buradaki insan unsurunu gözlemlemeyi ve bu oluşuma herhangi bir şekilde katılmayı tasarlamakta ve bunları Türk hükümetinin gizli hoşgörüsüyle yapabileceğini...kendisinin ve arkadaşlarının katılacağı Berlin'de Panturanist bir propaganda merkezi kurmayı düşünmektedir. Bu konu öncelikle ertelenmelidir. Canı gönülden fikirlerine katıldığımızı görmeyince biraz hayal kırıklığına uğrayan Nuri Paşa, bir hafta daha Berlin'de kalacak ve sonra Türkiye'de diğer kararları bekleyecektir."¹⁹

Yukarıdaki alıntıda Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda Rus esirler arasından Türk ve Müslümanları Wünsdorf şehrinde ayrı kampa yerleştirdiği ve bu savaşta da ayrıştırmayı düşündüğü, hatta bu konuda aktif rol oynamak isteyen Nuri Paşa'nın ancak Türk hükümetinin gizli hoşgörüsüyle buna katılabileceği açıkça anlaşılmaktadır. Woermann'ın bu belgesinden sonra Elçi Carl Clodius'un²⁰ Alman Dışişleri Bakanlığı'na çektiği 10 Ekim 1941 tarihli telgraf²¹ aynı konuda Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun düşüncesini de ortaya koymaktadır. Bu telgrafta

¹⁸ Albrecht, 24 Eylül tarihli yazısında Alman Genelkurmayı Savaş Esirleri Daire Başkanı Yarbay Breyer'in bilgilendirmesi üzerine, Rosenberg'in Alman Genelkurmayı'na "Rus savaş esirleri içinden Türk kökenli olanların ayrıştırılmasını" çok önceden rica ettiğini rapor etmiştir.

¹⁹ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 467-470 (26 Eylül 1941 tarihli ve 361 sayılı).

²⁰ Elçi Carl Clodius, 1937-1943 tarihleri arasında Alman Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve Ekonomi Politikası Dairesi Başkanı olarak görev yapmıştır.

²¹ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 517-518 (10 Ekim 1941 tarihli ve 393 sayılı).

Saraçoğlu'nun Türkiye'nin Rusya'daki Türk kökenli 40 milyon insanın kaderine karşı duyarsız kalamayacağını söylediğini iletmiş ve diğer söylediklerini ise şu sözlerle aktarmıştır: *"Rus İmparatorluğu yeniden düzenlenirken, bu bölgenin coğrafi şartları gereği Türkiye ile birliği mümkün değildir, ancak burada, Türkiye'den güçlü kültürel destek alan bir idari otonomi sağlanabilir. O zaman da baskı altında kalan bu halklarda Türk millî duygusu uyandırmak üzere, öncelikle bu bölgeden binlerce gencin Türkiye'ye yüksek öğrenim için gönderilmesine ihtiyaç vardır."* Aslında Saraçoğlu, Rusya'da Türklerin yaşadığı bölgenin Türkiye ile birleşmesinin mümkün olmadığı gerçeğini açıkça ifade etmesine rağmen Clodius, onun bu sözleri yerine Türk dış politikasının fikri lideri olduğuna inandığı Türk Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun, Türkiye'nin şuan ki sınırları dışında hiçbir amacının olmadığını söylemesini daha net bir ifade olarak nitelendirmiştir.

Bu telgrafın ardından Woermann bu kez Panturan meselesindeki gelişmeleri 28 Ekim 1941 tarihli notu²² ile şöyle sıralamıştır: *"1) Alman Dışişleri Bakanlığı'nın temsilcisi olarak... Elçi Hentig, Nuri Paşa ile ilgilenmek ve Panturan konusunu incelemek üzere...toplantıya çağrıldı. Sonrasında bu konuyu hayata geçirmek için bir komite oluşturulması amaçlanmaktadır, 2) Alman Genelkurmayı'ndan Türk kökenli ve Müslüman savaş esirlerini ayrıştırması için hazırlık yapması rica edildi."* Aynı notta Papen'in Türk hükümetinin savaş esirlerinin ayrıştırılması konusundaki tavrı ile ilgili şu sözleri aktarılmıştır: *"Nuri Paşanın... savaş esirlerinde gözlemci olarak bulunmasına ve bunların oluşumunda etkili olmasına dair vaktiyle yapılan teklife katılıyorum. Türk hükümetinin buna karşı çıkacağını düşünmüyorum, çünkü Saraçoğlu'na Türk savaş esirlerini ayrı bir kampa yerleştirmek istediğimizi söyledim."* Akabinde de Woermann, Papen'den Nuri Paşa başkanlığı ya da katılımında Berlin'de Panturanist bir propaganda birimi oluşturulmasına Türk hükümetinin nasıl bakacağı sorusuna bir cevap alamadığını, fakat şuan cephe gezisinde bulunan Emekli General Emir Erkilet'in Panturan hareketin lider şahsiyetlerinden olduğunu ve bu gezi sonunda kendisini ziyarete geleceğini öğrendiğini ifade etmiştir.

Aynı telgrafta Papen'in 31 Ekim 1941'de Woermann'ın bu yazısına şu şekilde cevap verdiği belirtilmektedir: *"Şuan ülkede her tür Panturanist propagandayı durduran Türk hükümeti, tabii ki böyle bir propagandayı Berlin yürütürse bundan rahatsız olacaktır. Panturanist propagandanın savaş esirleri arasında yapılması ve ihtiyaç duyulduğunda işgal edilen bölgelere gönderilmek üzere kişiler yetiştirilmesi şimdilik yeterlidir. Mesele böyle oluşturulursa Türk hükümetinin konuyu kabul etmeyeceğini düşünmemiyorum."*

Konuyla ilgili 1941 yılına ait son belge Papen'in Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 12 Kasım 1941 tarihli telgraftır.²³ Papen, bu telgrafta Antikomintern Pakti'na²⁴

²² ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 578-579 (28 Ekim 1941 tarihli ve 431 sayılı).

²³ ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 631 (12 Kasım 1941 tarihli ve 464 sayılı).

²⁴ Antikomintern Pakti: Bu pakt Almanya ve Japonya arasında 25 Kasım 1936 tarihinde imzalanmıştır ve buna göre her iki ülke Sovyetler Birliği tarafından saldırıya uğrarsa bir diğerine destek verecektir. 6 Kasım 1937'de İtalya, Şubat 1939'da

Türkiye'nin katılması konusunda görüşünü öğrenmek isteyen Ribbentrop'un 11 Kasım 1941 tarihli telgrafına cevap verirken Sovyetler Birliği'ndeki Türk kökenliler için Türkiye'nin duyduğu endişeyi şöyle açıklamıştır: *"Tamamen tarıma dayalı Türkiye'de Bolşevizm konusu hiçbir zaman bir rol oynamadığı ve oynamayacağından, Türkiye'nin katılımı her yerde Mihverin uygun bir seçeneği şeklinde anlaşılacaktır. Ancak bu seçenek için zaman henüz çok erken, çünkü...Türkler...bu seçeneği kabul ederse Rusya'daki bir kısım Türk azınlığın katledileceğinden korkmaktadır."* Akabinde de Türkiye'nin konuyla ilgili kararını savaşın gidişatına göre belirleyeceğini iletmiştir.

2. 1942 Yılma Ait Belgeler

Bu bölümde ele alınacak toplam beş belgeden ilki Papen'in Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 6 Nisan 1942 tarihli telgraftur²⁵. Bu telgrafın gönderildiği tarihte Alman-Rus savaşı onuncu ayına girmiş, Amerika'nın Müttefikler safında savaşa katılması ile cephesi genişleyen ve düşman sayısı artan Alman ordusu ilk kez umduğu başarıyı elde edemediği gibi cephelerde gerilemeye, hatta yenilmeye başlamıştır. Bu da Alman ordusunun savaş başlangıcından itibaren zihinlerde oluşturduğu "yenilmezlik efsanesini" yok etmiştir. İşte bu ortamda Saraçoğlu ile görüşen Papen, onun Panturan konusundaki tavrını ve kendi düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır: *"Saraçoğlu, bizimle özellikle Türkiye'nin ilgilendiği Rus kıyı devletlerinin oluşumuyla ilgili sıkı bir ilişki kurmak istiyor. Saraçoğlu'na Alman Dışişleri Bakanının özellikle bu konuya duyduğu ilgiden söz edince, ilk kez açıkça Türk hükümetinin Panturan konusunun çözümünde bizi resmen destekleyemeyeceğini belirtti, 'Ancak resmi statüsü olmayan kişilerin Alman hükümetiyle bu konuda bağlantıya geçmesi için izin verdim. Kujbişev'deki Büyükelçi Aktay'a da Rusya, Irak ve İran üzerinden Türkiye'ye gelmek isteyen Türk asıllılara ülkeye giriş için izin vermesini söyledim' dedi. Türk hükümetinin tüm politik kararlarında mutlaka etkili olacak Rus kıyı ülkeleri organizasyonunda şimdi Türkiye ile sıkı işbirliği yapabileceğimize inanıyorum."* Saraçoğlu'nun bu ifadesi, Türk hükümetinin Panturan konusunda Almanya'ya destek olmayacağını, ancak resmi statüsü olmayan kişilerin bu konuda NSDAP hükümetiyle temasa geçmesine izin verebileceğini göstermesi açısından çok önemlidir.

Panturan konusunda Papen tarafından kaleme alınan bu döneme ait ikinci belgenin²⁶ Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderildiği tarih olan 11 Temmuz 1942'ye gelindiğinde, artık Alman-Rus savaşı birinci yılını çoktan doldurmuş, 26 Mayıs 1942 tarihinde yapılan İngiliz-Rus ittifakı ile Almanya'nın savaş cephesi iyice genişlemiş ve düşmanları birleşmiştir. Bu esnada Türkiye'de Başbakan Refik Saydam 8 Temmuz 1942'de vefat ettiği için Saraçoğlu, Dışişleri Bakanlığı ile birlikte Başbakanlığı üstlenmiş, bu olaydan kısa bir süre önce de Türk hükümeti, Gere-

Macaristan ve 27 Mart 1939'da İspanya bu pakta katılmıştır. http://tr.wikipedia.org/wiki/Anti-Komintern_Pakt%C4%B1 (19.04.2012)

²⁵ ADAP, Serie E:1941-1945, Band II, s. 196-198 (6 Nisan 1942 tarihli ve 115 sayılı).

²⁶ ADAP, Serie E:1941-1945, Band III, s. 134-135 (11 Temmuz 1942 tarihli ve 79 sayılı).

de başta olmak üzere birçok dışişleri diplomatu ve yetkilisini değiştirmiştir. Papan, bu değişimi kendi aleyhlerinde bir gelişme olarak nitelendirmiş, ayrıca Türkiye'nin Bolşevizm'in yok edilmesi isteğinden ve Alman-Rus savaşında Almanya'nın yanında yer aldığından bahsetmesine rağmen, Sovyetlerin sınır ve hava sahası ihlallerine ve Alman mallarını taşıyan Türk gemilerini batırmasına ses çıkarmamasına sitem etmiştir. Papan'ın sitem ettiği bu tavrın altında yatan gerçeği Menemencioğlu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Türkiye'nin durumu Sovyetlere karşı büyük dikkat göstermesini gerektiriyor. Sovyet sınır ihlalleri yüzünden son zamanlarda doğu sınırında yerel çatışmalar yaşandı. Birçok hava sahası ihlallerine karşın bugüne kadar sadece bir Rus uçağı düşürüldü. Azerbaycan'daki Türk azınlığa karşı Bolşevikleştirme çabaları durumu oldukça gerginleştirdi. Stalin, Türk kökenli azınlıklar konusunda Türkiye'nin Almanya ile işbirliği yaptığını anlarsa Türk azınlıkları katleder. İşte bunlar Türk hükümetinin şuanki tavrını açıklamaktadır. Cumhurbaşkanı ancak harekât ilerlerse bu sorunu aramızda görüşecektir ve bunda ısrarlıdır.”*

Aynı konuda Papan, Menemencioğlu ile 26 Ağustos 1942'de tekrar bir araya gelmiş ve görüşülenleri dışişleri bakanına bir telgraf²⁷ ile iletmiştir. Bu esnada Türk Dışişleri Bakanlığı görevini Saraçoğlu'ndan devralan Menemencioğlu, bu görüşmede Alman-Rus savaşını Almanya'nın kazanmasına yönelik Türk Genelkurmayı ile paralel olan taktik görüşlerini aktardıktan sonra Türkiye'nin Sovyetlere karşı tavrı ile ilgili Almanya'nın iddiaları ve Sovyet Türkleri konusunda görüşlerini şöyle ifade etmiştir: *“Türkiye'nin önceden olduğu gibi Bolşevik Rusya'nın yenilmesinde menfaati olduğundan, İngiliz baskısıyla eski dostluk anlaşmasının²⁸ geçerli olduğunun açıklanması dışında hiçbir zaman Rus hükümetiyle görüşülmemiştir...Türkiye'den aldıkları teminatla Rusların bir tümenini sınırdan çektiğine dair Almanya'nın ileri sürdüğü iddiayı kesinlikle reddediyorum...Türkiye...Almanya'ya imkânları ölçüsünde yardıma hazır. Türkiye emperyalist olmadığı için, sadece kendi politik azınlıklarının varlığını kültürel anlamda garanti altına alması menfaatine olacaktır. Rus sorununun çözümü, ancak tüm bu değişik halkların kendi kültürel özellikleriyle Alman yönetiminde kendi ayakları üstünde durmalarıyla mümkün olacaktır, ancak bu şekilde Panslavizm tehlikesine karşı aktif katkı sağlanabilir.”* Ayrıca Türkiye'nin bu konudaki katkısına şu sözlerle açıklık getirmiştir: *“Bu katkı tarafsızlığın sürdürülmesi için belli sınırlarda olacaktır, ancak Türkiye yasal kültürel çıkarlarını temsil edenleri sizinle paylaşacaktır. Yönetim ve personel konularında Türkiye'den tavsiye istediğinizde bana sorun.”* Menemencioğlu'nun bu ifadelerinden Türk hükümetinin Panturan konusunda Almanya'ya katkısının ancak tavsiyenin ötesine geçemeyeceği anlaşılmaktadır.

Panturancılık konusunun ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üç belgeden ikincisi ise Papan'ın Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 27 Ağustos 1942 tarihli siyasi rapordur²⁹. Bu raporda Papan, Başbakan Saraçoğlu'nun Sovyet Türkleri konusunda bir

²⁷ ADAP, Serie E:1941-1945, Band III, s. 399-402 (26 Ağustos 1942 tarihli ve 233 sayılı).

²⁸ 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Rus Anlaşması.

²⁹ ADAP, Serie E:1941-1945, Band III, s. 411-414 (27 Ağustos 1942 tarihli ve 238 sayılı).

Türk ve bir Başbakan olarak öne sürdüğü görüşleri aktarmış ve ardından da kendi yorumunu vermiştir. Saraçoğlu'nun bir Türk olarak bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Bir Türk olarak...Türk halkının yüzyıllık hayali olan Rusya'nın yok olmasını yürekten arzuluyorum. Hiçbir Türk, hatta İngiltere yanlısı Yalçın³⁰ bile bu konuda benden farklı düşünmüyor. Bunu Türk halkının özelliklerini biraz bilen birisi dahi söyler. Almanya, Rus sorununu ancak Rusların yarısını öldürdüğünde, Ruslaştırılmış topraklarda yaşayan azınlıkları Rus etkisinden tamamen kurtardığında, bunları kendi ayakları üzerinde durdurup Mihvere yardımcı olacak ve Pan Slavizmin düşmanı olacak şekilde yetiştirdiğinde çözülebilir. Rus halk potansiyelinin büyük kısmının yok edilmesi konusunda Mihver en iyi yolda...azınlıkların yaşadığı...toprakların büyük kısmını Türk halkları oluşturduğundan Türkiye'nin bu sorunun çözümünde yasal çıkarları var...bölgenin mevcut aydınlarını Bolşevizm katlettiği için, buradaki yeni neslin bir bölümünün Alman üniversitelerine ve diğer bölümünün de Türk üniversitelerine gönderilmeleri gerekir, böylece bu yeni nesil gelecek için her iki tarafın işbirliğini garantiler. Bu ülke mültecileri, ya görüşleri öğrenilmek ya da hizmet edilmek üzere Almanya'ya çağrıldılar ve bunların bir kısmı, Türk kökenli azınlıkların olduğu yerlerde bağımsız devletler yerine, Alman yönetimi, idaresi ve polisinden oluşan devletler kurulmak istendiği görüşüyle ülkelerine döndüler... Ruslar yenilince Rus azınlığı olmayan bu ülkelerin sizden özgürlük ve yeniden oluşum beklediğini göreceksiniz. Bu umutları yok etmezseniz azınlıklar da sizi hayal kırıklığını uğratmazlar.”³¹

Bir Türk olarak görüşlerini bu şekilde aktaran Saraçoğlu, bir başbakan olarak bu görüşten neden farklı düşünmek ve hareket etmek zorunda olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “*Şuanki durumda Rusların Türk azınlıkları yok etmek için en ufak bir bahane aramalarından endişeleniyorum...İran Azerbaycan Türklerinin köyleri Türkiye'ye sempatilerini açıklayınca yok edildi. Bu nedenle tamamen tarafsız bir tavır gösterme gereği ortaya çıktı. Başbakan olarak Türkiye'nin durumunun tamamen zora sokulmasını...istemiyorum.*” Bununla birlikte Papen'in bu konuda Türkiye'nin desteğinin nasıl olacağı sorusuna, Menemencioğlu gibi ihtiyaç halinde pratik konularda kendisiyle samimi şekilde konuşmaya veya üçüncü bir şahsiyete yönlendirmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Saraçoğlu ile yaptığı bu görüşme dışında Papen, bu konuların Doğu Bakanlığı Temsilcisi Profesör Mende ile de konuşulduğunu ve bu esnada mültecilerle ilgilenen SS Tugay Komutanı Zimmermann'ın da hazır bulunduğunu söyledikten sonra Türklerle aynı olduğunu iddia ettiği şu görüşleri ileri sürmüştür: “*Birçok bölgede yaşayan azınlıklar aktif katkı sağlayacak şekilde eğitildiklerinde ve Alman zihni, ekonomisi ve askeri yönetimi algısıyla bağımsızlık duygusu aşılandıklarında Rus çözümünü sağlar...Kafkasya ve Hazar bölgesi ülkelerinden dışarıda bölge yönetimini temsil edecek uygun yerli yöneticiler bulmalıyız. Bu yöneticilerin yanında, dışarıda arka*

³⁰ Gazeteci Hüseyin Cahid Yalçın kastedilmiştir (Y.N.).

³¹ ADAP, Serie E:1941-1945, Band III, s. 411-414 (27 Ağustos 1942 tarihli ve 238 sayılı).

planda danışman, içeride ise yönetici, karar verici ve sorumlu bir Alman yönetici bulunmalıdır. Bu yöneticilerin altında yerlilerin güdü katılımıyla oluşacak yeterli sayıda yetkili bulunmalıdır. Şuanda yerlilerden oluşturulan lejyonlar, silahlı kuvvetlerin oluşumunda hücre görevi görecektir. Dışarıya karşı bunlar polis şeklinde temsil edilebilir...bölgedeki yönetici yerli şahsiyetlerin seçiminde her an için Türk yetkili makamlarına danışabilirim ve bu doğrultuda ortak çıkarlarımızı oluşturabiliriz.” Akabinde de Papen, Türklerle aynı olmadığını söylediği şu görüşlerini de açıklamıştır: “Ancak bu...tabii ki Ukrayna ve işgal edilen diğer Rus topraklarında kurulacak saf Alman hükümetleri ve yönetimleri için geçerli değildir. Bu teklifimi Alman dış politikası açısından birinci derece önemdeki Trans Kafkas ve Hazar bölge ülkeleri için yaptım. Türkiye'nin ve Müslüman unsurların katkısı olmadan bu ülkelerin işgal edilmesi ve yönetilmesi tamamen Alman polisiye tedbirleriyle mümkün olabilir.”

Çalışmamızda yer alan Alman dışişleri belgelerinden Panturan konusunu doğrudan ve ayrıntılı olarak ele alan üç belgeden sonuncusu Alman Dışişleri Bakanlığı Müşaviri Franz von Sonnleithner'in, Führer'in danışmanlarından biri olan Elçi Walther Hewel'e³² ve Papen'e çektiği 12 Eylül 1942 tarihli telgraf ve telektir³³. Sonnleithner, Elçi Hewel'e çektiği telekte Panturan faaliyetlerine son verilmesinin gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Papen'in Sovyetler Birliğindeki Türk kökenli halklarla ilgili Türk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmelere dair haberler...Führer tarafından Papen'in sözlü olarak bu konulardan uzak durmasını ve uygun olmayan görüşmeler yapmamasını iletmek üzere çağırılması düşüncesine neden olmuştur...Papen'in buraya gelmesi...uluslararası basında tanındığı için istenmeyen şekilde yer alabilir ve savaş nedeniyle dışarıda Türk hükümetiyle Kafkasya harekâtı ve buranın gelecekteki kaderi konusunda bağlantıya geçmek istediğimize dair yanlış bir izlenim yaratabilir. Führer hemfikirse, şuan sadece ilişikteki talimatı Papen'e göndermeyi teklif ediyorum. Yine de Führer bu ve başka konuları konuşmak için Papen'i Almanya'ya çağırmanı isterse bildirilmesini isterim.” Ayrıca Sonnleithner, Ribbentrop adına Papen'e çektiği 12 Eylül 1942 tarihli telgrafta Panturan faaliyetlerine son vermesini şu sözlerle istemiştir:

“26 ve 28 Ağustos tarihli telgraflarınızdan ve 27 Ağustos tarihli yazılı raporunuzdan Kafkasya ve diğer Rus bölgelerindeki Türk kökenli halklarla ilgili Türk çıkarları konusunu, Türk devlet adamlarıyla son görüşmelerinizde değindiğiniz ve Türkiye'nin söz konusu sorunun çözümünde nasıl etkili olabileceğini konuştuğunuz anlaşılıyor. Menemencioğlu gibi Saraçoğlu da bu fırsatı, bu konudaki Türk çıkarlarının altını çizmek, bilinen Türk tarafsızlığını yeniden vurgulamak, gizlice veya üçüncü bir şahsiyet vasıtasıyla bize bu konuda danışmanlık yapmak istediklerini ifade etmek, Türk istek ve taleplerini bildireceklerine dair birtakım tekliflerde bulunmak için kullanmıştır. Şuan için Türk hükümetiyle bu konuda görüşme yapmakla ve bu konunun gelişimini ele almakla ilgilenmiyoruz. Ayrıca Türklere herhangi bir garanti vermemizin veya bu sorunla ilgili istek ve taleplerini bize

³² Hewel, 1938-1945 yıllarında Führer'in Daimi Alman Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi olarak görev yapmıştır.

³³ ADAP, Serie E:1941-1945, Band III, s. 486-487 (12 Eylül 1942 tarihli ve 284 sayılı).

iletmeleri için fırsat sağlamamızın -bu konudaki Türk çıkarı bizim anladığımız manada Türkiye'nin savaşan ülkelere karşı genel politik tavrında bir değişikliğe neden olacak kadar ileri gitmeyeceği için- bir anlamı yoktur. Bu nedenle sizden bu konuda orada başka görüşmeler yapmamanızı ve şayet Türkler, Sovyetlerdeki Türk halkları konusundan yeniden söz edecek olurlarsa tamamen suskun tavırla gözlemlerde bulunmanızı rica ederim.”³⁴

Sonnleithner'in bu telgrafı Türk hükümetinin Panturan faaliyetler konusunda NSDAP hükümetine üçüncü bir şahsiyet vasıtasıyla danışmanlık yapmak dışında destekte bulunmadığı ve yakın bir zamanda bulunacağına inanılmadığı için Almanya'nın bu konudaki faaliyetlerine son verdiğini göstermektedir. Zaten Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri arasında konuyla ilgili başka bir belgeye artık rastlanmamıştır.

SONUÇ

1941-1942 yıllarına ait on beş Alman Dışişleri Bakanlığı belgesinden yola çıkılarak yapılan çalışma sonucunda II. Dünya Savaşı yıllarında Türk dış politikasının en sözü geçen iki yetkilisi olan Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nun ifadelerinden anlaşılacağı üzere, her ne kadar bu kişiler duygusal anlamda Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk kökenlilerin bağımsız olmasını canı gönülden arzuladıklarını beyan etmişlerse de gerek tarafsızlık gerekse söz konusu Türklerin varlığını tehlikeye sokmamak açısından Türk hükümetinin bu konuda destek olamayacağı, ancak tavsiyelerde bulunabileceği veya üçüncü şahısların bu konudaki faaliyetlerine göz yumacağı çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca II. Dünya Savaşı başlangıcından itibaren dünyada “yenilmezlik efsanesi” ile nam salmış Alman ordularını ilk kez yenmeyi başaran Sovyetler Birliği'ne bu kadar yakın olan Türkiye'nin bu tür bir teşebbüste bulunması, o dönem Türk dış politikasının gerçekçiliği ile de asla uyuşamazdı. Bununla birlikte başta Büyükelçi Papen ve Dışişleri Bakanı Ribbentrop olmak üzere NSDAP yetkililerinin Türkiye'nin bu konuda var olduğunu ileri sürdükleri emperyal duygularını uyandırmaya yönelik toprak vaatlerinin dışında ajitasyona varan çabalarının fayda etmediği de görülmüştür. Çalışmamızda yer verilen son belgeden de Menemencioğlu ve Saraçoğlu'nun, Papen'in kendileri ile Almanya'nın Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk kökenlilere yönelik faaliyetleri hakkında yaptığı görüşmeleri, bu konudaki Türk çıkarlarını ve tarafsızlığını vurgulamada kullandıkları, ancak resmi bir taahhütte bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Sırf bu nedenle de Hitler Panturan faaliyetlere son verilmesini istemiştir. Panturan ile ilgili görüşlerini açıklayan Ali Fuat Erden ve Gerede'nin, konu hakkındaki çözümlerini Türkiye adına söylemenin ötesinde bir beyanda bulunmadıkları, hatta Gerede'nin bir daha aynı doğrultuda görüş bildirmediği, üstelik Türkiye'nin kendi sınırları dışında da bir amacı olmadığını belirttiği görülmektedir. Her

iki şahsiyetin Alman-Sovyet savaşının yeni başlaması ve kısa sürede Almanya'nın diğer savaşlarda olduğu gibi bu savaştan da zaferle çıkacağı heyecanı bu tür bir beyanda bulduklarını değerlendirilmektedir.

Ayrıca aynı Türk yetkililerin ve Almanya'nın Panturan hareketi lideri olarak tanımladığı Nuri Paşa'nın Sovyetler Birliği'nin dağılması durumunda kurulacak Turan ve tampon devletleri konusunda NSDAP hükümetinden çok farklı düşündüğü de ortaya çıkmıştır. Nitekim Alman hükümeti, özellikle petrolün mevcut olduğu bölgelerde bir Türk devletinin kurulmasını arzulamadığı gibi burada kurulacak herhangi bir devletin de Türkiye ile irtibatla olmasını istememiş, bu nedenle bu bölgeler dışında ve kendisi açısından siyasi ve ekonomik pek önemi olmayan yerlerde Türk devletleri kurulmasına izin verebileceğini açıklamıştır. Oysa gerek Nuri Paşa gerekse Türk hükümet yetkilileri, Sovyetler Birliği'nde petrolün de mevcut olduğu bölgelerde olmak üzere kurulacak yeni Türk devletlerinin bağımsız olması gerektiğini savunmuşlardır. Kısacası NSDAP hükümetinin Türk hükümet yetkilileri ve Nuri Paşa ile Türk ve tampon devletlerinin nasıl, ne şekilde ve nerede kurulacağı konusunda dahi aynı görüşte olmadıkları, hatta çok farklı düşündükleri incelememiz sonucu ortaya çıkmıştır. Sovyetleri Alman orduları cephelede yenmeye çalışırken, içten çökertmek üzere NSDAP hükümetinin Panturan faaliyetlerine giriştiği ve bunun için Türkiye'yi kullanmak istediği değerlendirilmektedir. Nazi hükümetinin bu konuda başarılı olduğuna dair en ufak bir emareye Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerinde rastlanmamıştır.

Tek bir cümle ile özetlemek gerekirse; II. Dünya Savaşı yıllarında Türk hükümet yetkililerinin NSDAP hükümetinin Panturan faaliyetlerine destek olduğuna, hükümet dışından birilerinin bu tür faaliyetlerine katkıda bulunduğuna ya da desteklediğine dair bir Alman belgesi mevcut değildir, sadece o dönem Türk Dışişleri Bakanlığı'nun en önemli iki şahsiyeti olan Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nun Sovyetler Birliği'nin yıkılması durumunda oluşabilecek Türk devletleri konusunda ancak fikir teatisinde bulduklarını söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (Alman Dışişleri Bakanlığı Dosyaları) ADAP, Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 147-149; Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 235-236; Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 252-254; Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 302-304; Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 306-308; Serie D:1937-1941, Band XIII, 1, s. 386-387; Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 467-470; Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 517-518; Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 578-579; Serie D:1937-1941, Band XIII, 2, s. 631;
- Serie E:1941-1945, Band II, s. 196-198; Serie E:1941-1945, Band III, s. 134-135;
- Serie E:1941-1945, Band III, s. 399-402; Serie E:1941-1945, Band III, s. 411-414;
- Serie E:1941-1945, Band III, s. 486-487.
- Torma Franziska, Turkestan-Expeditionaen zur Kulturgeschichte deutscher Forschungsreisen nach Mittelasien (1890-1930), Transcript Verlag, Bielefeld, 2011.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Anti-Komintern_Pakt%C4%B1 (19.04.2012)